

Розділ 3

РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯDOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1\(53\).59-64](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1(53).59-64)

УДК

Готра В. В., Черничко І.І.,

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В
СУЧАСНИХ УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена одній з найважливіших проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності та стимулювання економічної діяльності прикордонних регіонів, зокрема - проблемі транскордонного співробітництва. Ключові акценти зроблені на проблемах, з якими зіштовхнулися прикордонні регіони в сучасних умовах євроінтеграції. Особливу увагу приділено таким проблемам, як: відсутність кадрового забезпечення на етапі розробки європейських програм та відсутність управлінського досвіду з боку місцевої влади, проблемі співфінансування проектів, прозорості надання інформації тощо. Виявлені та окреслені основні перспективи та вектори розвитку транскордонного співробітництва на місцевому та регіональному рівнях.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, регіональна політика розвитку, євроінтеграційні процеси, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності України, наша держава чітко поставила перед собою курс на співпрацю із Європейською спільнотою, і протягом цих 28-ми років ми рухалися в напрямку політичної, економічної та соціально-культурної інтеграції з ЄС. Це вимагає від нас вирішення комплексу завдань, спрямованих на досягнення відповідності до європейських стандартів верховенства права, справедливої та незалежної судової системи, ефективної економічної системи, соціального захисту населення тощо.

Одним з перспективних та ефективних інструментів реалізації євроінтеграційних процесів є механізм транскордонного співробітництва (ТКС), чітке визначення векторів його розвитку, місце та роль ТКС у системі загального розвитку прикордонних регіонів. Пояснюється це тим, що зараз ми спостерігаємо різку диспропорцію між рівнем розвитку прикордонних регіонів України та Європейського

союзу, з якими ми межуємо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати наукових досліджень у сфері транскордонного співробітництва висвітлені в публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. В Україні цією проблемою почали займатися ще на початку 90-х років минулого століття. Серед вітчизняних науковців це питання піднімали у роботах П. Беленького, В. Будкіна, Н. Мікули, З. Герасимчук, М. Долішного, Л. Корольчук, С. Писаренко, П. Луцишина, С. Федонюка, В. Пили, Д. Стеценка, І. Артємова, І. Журби, А. Лавренчука, І. Студеннікова та інших, серед вчених інших країн – І. Бусигіна, П. Еберхардт, Т. Коморніцкі, М. Пекман, Н. Хенсен та ін.

Формування цілей статті. На цьому етапі розвитку транскордонного співробітництва ми зіштовхнулися з низкою актуальних проблем, вирішення яких зможе вивести цей процес на якісно новий рівень та допоможе в повній мірі реалізувати цей інструмент розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). У своєму дослідженні ми виділили такі: проблеми з кадровим забезпеченням на етапі реалізації ТКС на регіональному рівні, проблеми співфінансування проектів ТКС, прозорість та доступ до інформації, що стосується проектів співпраці.

Метою статті є дослідження актуальних проб-

© Готра В. В., д.е.н., доцент, професор кафедри економіки та підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел: 0506280171, email: viktoriya.hotra@uzhnu.edu.ua

Черничко І.І., аспірант кафедри економіки і підприємництва Ужгородського національного університету

лем та завдань розвитку євроінтеграційних процесів в цілому та механізму здійснення транскордонного співробітництва, зокрема - виявлення основних чинників, що гальмують ці процеси.

Опис основного матеріалу дослідження. Міждержавна економічна інтеграція продуктивно розвивається під час дії необхідних передумов і проходження певних етапів розвитку.

Крім об'єктивних причин, що спонукають країни інтегруватися в конкурентному ринковому середовищі, таких як: глобалізація, міжнародний поділ праці, транснаціоналізація бізнесу, загальний науково-технічний прогрес, світові фінансово-економічні кризи та ін., до факторів, що підсилюють інтеграційні процеси між країнами також відносять:

- стійкі, що історично склалися, соціокультурні та економічні зв'язки;
- подібний рівень економічного розвитку;
- схожі системи господарювання;
- географічна близькість країн, що інтегруються (близьке розташування і наявність спільного сухопутного чи морського кордону);
- спільні економічні інтереси сусідніх країн і можливість більш ефективного спільного вирішення конкурентних проблем [11, с. 28].

Взаємопроникнення господарсько-економічної діяльності найбільш інтенсивно йде на міжрегіональному рівні, оскільки в ринковій економіці за наявності правової можливості значна кількість фірм має контакти з фірмами сусідніх країн. І чим більш розвинутими будуть вищезазначені передумови, тим ці контакти стануть тіснішими і ширшими. Найбільше поширення міжфірмового економічного співробітництва спостерігається в прикордонних регіонах сусідніх держав. Прикордонне співробітництво є необхідною початковою складовою міждержавної економічної інтеграції. Рівень розвитку прикордонного співробітництва

двох країн-сусідів одного макрорегіону визначає темпи міжкраїнової економічної інтеграції на регіональному рівні.

В українських умовах головним фактором розвитку регіональної політики є ефективний розвиток прикордонного співробітництва і міжрегіональної взаємодії, як складових економічного потенціалу території та значущого механізму регіонального розвитку. Зростання економічної самостійності регіонів вимагатиме більш тісної кооперації центру і регіонів в процесі вироблення економічної політики. Тільки так можна буде відповідати викликам зростаючої конкуренції. Тому теза М. Портера: «Парадоксально, але більш відкрита глобальна конкуренція збільшує важливість місцевої бази» [10] для України - актуальна. Але тут і слід враховувати спеціалізацію регіону, що розглядається в залежності від його ресурсного забезпечення внутрішнього (готова продукція, трудовий потенціал, ноу-хау та ін.), зовнішнього (від комерційних структур); інституційної підтримки розвитку регіональної економіки; здатності зберігати та вкладати капітал з ціллю мобілізації ресурсів, підвищення якості життя. Отже, програми транскордонної співпраці – один із ключових інструментів підтримки Євросоюзом своїх країн-сусідів.

Ця допомога надається в рамках двох масштабних ініціатив Євросоюзу: Європейського інструменту сусідства та Програми Територіального співробітництва країн Східного партнерства. Ці кошти мають сприяти подоланню спільних викликів, пов'язаних з інтенсивним рухом населення й товарів, гуманітарними та екологічними проблемами.

Наразі для України доступні п'ять програм транскордонної співпраці, що реалізуються в 11-ти прикордонних областях.

Таблиця 1

Програми транскордонної співпраці, що реалізуються на території України

Програма	Обсяг фінансування ЄС	Області
Програма співробітництва ЕаРТС Білорусь – Україна	3,3 млн євро	Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська області
Програма співробітництва ЕаРТС Молдова – Україна	3,3 млн євро	Одеська, Вінницька, Чернівецька області
Програма транскордонного співробітництва "Польща-Білорусь-Україна 2014-2020"	183 млн євро	Волинська, Львівська, Закарпатська області
Спільна операційна програма "Румунія-Україна"	60 млн євро	Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Одеська області
Спільна операційна програма "Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020"	73,9 млн євро	Закарпатська, Івано-Франківська області

Для ефективною реалізації програм транскордонної співпраці необхідні два фактори: налагоджені зв'язки між прикордонними регіонами та відповідність пріоритетів цих прог-

рам із місцевими стратегіями регіонального розвитку.

Загалом регіони України знаходяться в однакових правових умовах для розвитку

трансграничної співпраці. Вони прописані в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Державній стратегії регіонального розвитку–2020 та Державній програмі розвитку трансграничного співробітництва на 2016-2020 роки. Та й рівень узгодженості положень цих документів зі стратегіями регіонального розвитку можна вважати задовільним.[12]

З іншого боку, відповідальність за розвиток прикордонних відносин покладається передусім на місцеві органи виконавчої влади. І тут нас очікує неприємний сюрприз: деякі двосторонні угоди між місцевою владою прикордонних регіонів та територіями країн-сусідів вже втратили свою актуальність (були підписані наприкінці 1990-х) та часто діють лише на папері.

Крім того, трансграничні проекти згадуються у планах реалізації регіональних стратегій лише епізодично. А цілісне бачення трансграничної складової у стратегічному плануванні демонструє наразі тільки Львівська область.

Кадри й досвід. Регіони з тривалим досвідом участі у програмах ЄС приділяють трансграничній співпраці більше уваги у стратегіях регіонального розвитку. А їхні представники місцевої влади, як правило, вже працювали в керівних структурах європейських програм трансграничного співробітництва.

Водночас різний відсоток залучення регіональних представників до підготовчого етапу розробки європейських програм призводить до того, що пріоритети розвитку одних областей враховуються повністю, а решти – лише частково.

Залишається незрозумілим, в який момент механізм врахування регіональних інтересів дає збій. Або під час надання пропозицій, або у ході їхнього врахування у програмах. У будь-якому випадку активність представників місцевих органів влади виступає тут вирішальним чинником.

Водночас надмірний вплив місцевих чиновників створює ризики необ'єктивного оцінювання поданих проектів.

Лідерами з повноти відображення положень документів національного рівня щодо трансграничного співробітництва у стратегіях регіонального розвитку є Львівська та Вінницька області. Незадовільний рівень продемонстрували Чернігівська, Київська та Рівненська області, тобто ті регіони, що вперше включені до програм трансграничного та територіального співробітництва. Загалом, чим більший досвід участі у програмах трансграничного співробітництва має регіон, тим більше уваги в

стратегії приділяється питанням розвитку трансграничного співробітництва. Відповідно і вищим є ступінь відображення положень документів національного рівня. Експерти також вважають, що використання потенціалу програм територіального та трансграничного співробітництва ЄС для розвитку прикордонних областей України великою мірою залежить від активності представників місцевої влади у лобюванні інтересів регіонів під час узгодження цих програм.

«Протягом останніх 10-15 років між прикордонними регіонами України та сусідніх держав виникла мережа горизонтальних зв'язків та контактів, котра забезпечує трансграничну взаємодію між окремим підприємствами та урядовими програмами, органами місцевої влади та недержавними організаціями. Загалом, регіони мають однакові інституційні засади розвитку трансграничного співробітництва, тому ключовим чинником використання його потенціалу можна назвати політичну волю та компетентність місцевої влади», – зазначив експерт Юрій Вдовенко.[13]

Співфінансування проектів. Наразі регіони України мають розмите бачення особливостей залучення фінансування трансграничних програм ЄС. Причини цього – різні. З одного боку, це брак досвіду у питаннях фандрайзингу, проблеми з менеджментом залучених коштів та складнощі у пошуку партнерів. З іншого – регіональні учасники стають заручниками недосконалого середовища кредитування, включаючи обмежені можливості залучити зовнішні фінанси до місцевих бюджетів. Крім того, у рамках програм ЄС не передбачене дофінансування проектів коштом приватних інвестицій, що робить невідповідною співпрацю для громадського сектора та бізнесу.

У дослідженні зазначено, що програми трансграничного та територіального співробітництва дозволяють при залученні порівняно невеликої частки власних коштів отримати доступ до значних зовнішніх фінансових ресурсів ЄС. Однак у більшості областей ця можливість залишається практично не використаною. Жодна з досліджених областей, за виключенням Львівської, не має конкретизованих механізмів фінансування програм/проектів за рахунок коштів програм трансграничного та територіального співробітництва. Така ситуація з фінансуванням програм трансграничного та територіального співробітництва пов'язана з двома проблемами. Перша – це брак досвіду у регіональних потенційних учасників трансграничного

співробітництва з питань фандрайзингу, менеджменту коштів у межах бюджету транскордонних проектів, пошуку партнерів та диверсифікації джерел фінансування транскордонних проектів. Друга – нерозвиненість вітчизняних інструментів кредитування учасників та обмежений доступ місцевих бюджетів до ринку зовнішніх запозичень.

«Для ефективної участі Закарпаття в програмах транскордонного співробітництва ЄС, ще на етапі їхньої розробки варто консолідувати зусилля представників місцевої влади, громадського сектору та бізнесу. Така узгодженість дасть області можливість отримувати більше коштів на фінансування цільових, стратегічних для неї проектів від ЄС, а також використовувати отримані кошти більш ефективно», – зазначила експерт ГО «Закарпатська обласна організація «Громадянська мережа «ОПОРА» Лариса Романюк.[13]

Прозорість. Упорядкований список усіх проектів у регіонах знайти проблематично. А для отримання інформації щодо обсягів співфінансування з місцевих бюджетів необхідні інформаційні запити.

У багатьох регіонах поширений підхід, коли рішення про співфінансування та його обсяги приймається місцевою радою вже після отримання повідомлення про перемогу проекту в конкурсі. Це вносить елемент спонтанності у процес, котрий вимагає ретельного планування, а також створює поле для маневрів на користь приватних інтересів.

Поглиблює вказані проблеми й відсутність повноцінної транскордонної статистики. За цим ускладнюється оцінка розвитку транскордонного співробітництва, аналіз кон'юнктури на транскордонних ринках, проведення науково-дослідних робіт, обґрунтування стратегічного розвитку прикордоння, своєчасне прийняття управлінських рішень.

Також одним з чинників, які негативно впливають на розвиток транскордонної співпраці та гальмують процес інтеграції прикордонних регіонів є функціонування тіньового сектору економіки прикордонного регіону. Другий рік поспіль вітчизняна економіка демонструє незначну, однак позитивну динаміку розвитку. Водночас такі джерела економічного зростання, як підвищення сукупної продуктивності факторів виробництва, використання ресурсощадних (зелених) технологій, формування конкурентних переваг території чи випереджальний розвиток людського капіталу, не стали визначальними під час формування передумов відновлення висхідного соціально-економічного розвитку

країни. Відсутність відчутного поступу у напрямі проведення довготермінових якісних структурних змін сучасної вітчизняної економічної системи, орієнтація на зовнішні ринки та подальше звуження місткості внутрішнього ринку роблять таке зростання тимчасовим та неякісним.

На сьогодні важливими викликами соціально-економічного розвитку країни стали посилення диференціації регіонального розвитку, вагомість частки тіньового сектору економіки, збереження сировинної орієнтації експорту (в якому превалює продукція аграрного сектору), зниження інвестиційної привабливості регіонів та країни в цілому тощо.

Функціонування тіньового сектору є невід'ємною складовою економічної системи будь-якої країни чи регіону. Отже, природа виникнення тіньової економіки та нівелювання передумов її розвитку залишається важливим предметом наукових досліджень.

Бажання уникнути сплати різнопланових податків є генеральним чинником виникнення та функціонування тіньової економіки. Усі інші чинники є другорядними, хоча їхнє врахування необхідне для формування дієвої стратегії боротьби з тіньовою економікою. У різноманітних дослідженнях найістотнішими другорядними чинниками тінізації економіки називають :

1. Неефективне державне регулювання економіки - відсутність довіри бізнесу до держави та держави до бізнесу, надмірна бюрократизація, недосконале інституційне та законодавче середовище;

2. Часта зміна законодавства у сфері підприємницької діяльності;

3. Проблеми ринку праці, пов'язані з низькими економічними стимулами до офіційного оформлення працівників;

4. Неефективне адміністрування податків;

5. Відсутність ефективних механізмів покарання за недотримання податкового законодавства, що створює додаткові стимули до мінімізації та ухилення від сплати податків;

6. Відсутність ефективної системи контролю та покарання за неофіційне працевлаштування та неоподаткування заробітної плати;

7. Недосконалість судової та правоохоронної системи, відсутність чіткої державної програми боротьби з організованою злочинністю, в тому числі і в економічній сфері, низький рівень довіри населення до судових та правоохоронних органів;

8. Високий рівень загальної злочинності. Кримінальне середовище є одним із основних базисів економічної злочинності та невіддільним від тіньової економіки

Якщо наведені чинники згрупувати, то варто вказати передусім на низький професійний рівень працівників системи контролю за проявами тіньової економіки та високий рівень корупції у цій сфері. З іншого боку тіньовій економіці сприяє налаштованість бізнесу та населення до приховування своїх доходів. У суспільстві відсутня непримиримість до цього типу злочинів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний стан транскордонного та міжтериторіального співробітництва в Україні ще не набув повномасштабних обертів. Як свідчить європейський досвід, становлення та розвиток транскордонних відносин – один із перспективних шляхів вирішення місцевих та регіональних проблем, що притаманні суміжним територіям, ефективний спосіб розвитку прикордонних та периферійних територій, можливість залучення та впровадження на вітчизняних просторах кращого європейського досвіду в законодавчій, управлінській, фінансовій, економічній, соціальній, культурній сферах, збалансування диспропорцій між суміжними територіями, а також виступає об'єднуючим чинником євроінтеграційних прагнень України.

Сьогодні транскордонне та міжтериторіальне співробітництво зіштовхується з певними проблемами, що сповільнюють ці процеси. Серед них можна виділити законодавчу складову, якій притаманна неповна взаємоузгодженість норм та пріоритетів, а також практика несумлінного виконання діючих законів і державних програм, неоднакове тлумачення окремих нормативних положень як міністерствами та відомствами, так і

місцевими органами державної влади і розпорошення регуляторних функцій, пов'язаних із розвитком сфери транскордонного співробітництва, між різними органами державної влади.

В Україні, незважаючи на деякі позитивні зрушення, досить слабка інституційна інфраструктура для розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва, що пояснюється відсутністю реальної зацікавленої і цілеспрямованої державної політики в цьому важливому напрямі, а також неспроможністю прикордонних регіонів самотужки забезпечити формування відповідних інституцій, насамперед за браком матеріально-фінансових ресурсів.

Важливо, щоб місцева влада оперативного надавала пропозиції, що сприятимуть розвитку регіонів, та використовувала усі можливості для їхнього лобювання під час підготовки транскордонних програм. Тут не обійтися без залучення профільних експертів для надання консультацій, а також обміну досвідом із громадськими організаціями, що мають успішний проектний досвід.

Певні очікування покладаються і на центральні органи виконавчої влади. Це і стимулювання регіонів застосовувати індивідуальний підхід до транскордонної співпраці, і посилення підтримки транскордонних проектів у регіонах, і формування єдиної бази даних проектів і статистичної інформації щодо їхнього виконання.

Варто сподіватися, що пазл транскордонної співпраці нарешті складеться і кожен євроцент буде використано з максимальною користю для українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мітряєва С.І. Транскордонне співробітництво Україна-ЄС: стан, проблеми та перспективи. // С.І.Мітряєва, А.М. Крижевський. Регіональний філіал НІСД у м. Ужгороді. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/juli2009/34.htm>.
2. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія.– Львів:ІРДНАУУкраїни, 2004.– 395с.
3. Беленький П.Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула: монографія / Регіональна політика: методологія, методи, практика: [кол. авт. ; за ред. академіка НАНУ М. І. Долішного]. – Львів : НАН України ; Інститут регіональних досліджень, 2001. – С. 654–697.
4. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС:Монографія/ За ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.
5. Європейська рамкова конвенція про ТКС між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м.Мадрид.) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106.
6. Протокол No 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними владами або громадами, який стосується міжтериторіального співробітництва, від 5 травня 1998 р. Страсбург [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_520.
7. Ренькас Т.І. Інституційне забезпечення міжрегіонального та транскордонного співробітництва західних областей України. / Т.І. Ренькас // Економіка та держава. – No 7. – 2014. – С. 141 – 144.
8. Закон України «Про транскордонне співробітництво», No1861-IV, від 24 червня 2004року//Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>.

9. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: теоретичні аспекти: кол. моногр. / А. М. Митко, Б. М. Юськів, Н. П. Карпчук [та ін.]; наук. ред. Є. Б. Тихомирова, за заг. ред. А. М. Митко. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 268 с.
10. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. Москва. «Альпина Паблишер». 2016. 947 с.
11. Шкромата В.И. Приграничное сотрудничество как составляющая экономической интеграции регионов СНГ. Научные ведомости. Серия История. Политология. Экономика. Информатика. 2013. No 8(151). – С. 28-33. URL: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/7581/1/Shkromada_Prigranichnoe_13.pdf.
12. Зосименко Т. Проекты трансграничного сотрудничества ЕС: почему они неэффективны в Украине . Українська правда. Європейська правда. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2018/08/16/7085038/>
13. Донцова О. Чому прикордонні області втрачають фінансування з європейських програм транскордонного та територіального співробітництва? Інформаційний портал Громадський простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/?news=chomu-trykordonni-oblasti-vtrachayut-finansuvannya-z-jevropejskyh-prohram-transkordonnoho-ta-terytorialnoho-spivrobitnytstva>

REFERENCES

1. Mitryayeva, S.I. (n.d.). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrayina-Yes: stan, problemy ta perspektyvy [EU-Ukraine cross border cooperation: state, problems and prospects]. old.niss.gov.ua. Retrieved from: <http://old.niss.gov.ua/monitor/juli2009/34.htm>. [in Ukrainian].
2. Mikula, N.A. (2004). Mizhterytorial'ne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]. L'viv: IRDNAN Ukrayiny [in Ukrainian].
3. Byelyen'kyu, P.Yu. (2001). Zovnishn'oekonomichna diyal'nist' rehioniv [Foreign economic activity of the regions]. Rehional'na polityka: metodolohiya, metody, praktyka – Regional policy: methodology, methods, practice (Eds.). L'viv: NAN Ukrayiny; Instytut rehional'nykh doslidzhen' [in Ukrainian].
4. Problemy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny v umovakh rozshyrenoho Yes [Problems of the development of cross border cooperation of Ukraine in the context of the enlarged EU] (2009). (Eds). L'viv: Liha Pres [in Ukrainian].
5. Yevropeys'ka ramkova konventsia pro TKS mizh terytorial'nymy obshchynamy abo vlastyamy [European Framework Convention on TAC between territorial communities or authorities] (1980). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106. [in Ukrainian].
6. Protokol № 2 do Yevropeys'koyi ramkovoyi konventsii pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorial'nymy vladamy abo hromadamy, yakyy stosuyet'sya mizhterytorial'noho spivrobitnytstva, vid 5 travnya 1998 r. Strasburh [Protocol № 2 to the European Convention on the cross border co-operation between territorial authorities or communities concerning inter-territorial cooperation] (May 5, 1998). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_520. [in Ukrainian].
7. Ren'kas, T.I. (2014). Instyutysiyne zabezpechennya mizhrehional'noho ta transkordonnoho spivrobitnytstva zakhidnykh oblastey Ukrayiny [Institutional provision of interregional and cross-border cooperation of the Western regions of Ukraine]. Ekonomika ta derzhava – Economy and the state, 7, 141-144 [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrayiny «Pro transkordonne spivrobitnytstvo», № 1861-IV, vid 24 chervnya 2004 roku [Law of Ukraine «On cross-border cooperation», № 1861-IV] (June 24, 2004). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15> [in Ukrainian].
9. Informatsiyne zabezpechennya transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny: teoretychni aspekty [Information provision of cross-border cooperation of Ukraine: theoretical aspects] (2013). (Eds.). Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
10. Porter, M. (2016). Mezhdunarodnaya konkurentsyya. Konkurentnye preymushchestva stran [International competition. Competitive advantages of countries]. Moskva. «Al'pyna Pablysher» [in Russian].
11. Shkromada, V.Y. (2013). Prihranichnoe sotrudnychestvo kak sostavlyayushchaya ekonomicheskoy intehratsii rehionov SNH [Cross-border cooperation as a component of economic integration of the CIS regions]. Nauchnye vedomosti. Seriya: Istoriya. Politolohiya. Ekonomika. Informatika – Scientific notes. Series History. Political science. Economics. Computer science, 8(151), 28-33. dspace.bsu.edu.ru. Retrieved from: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/7581/1/Shkromada_Prigranichnoe_13.pdf. [in Russian].
12. Zosimenko, T. (2018). Proekty transhranichnoho sotrudnychestva ES: pochemu oni neeffektivny v Ukraine [EU cross-border cooperation projects: why they are ineffective in Ukraine]. Ukrayins'ka pravda. Yevropeys'ka Pravda – Ukrainian truth. European truth. eurointegration.com.ua. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2018/08/16/7085038/> [in Russian].
13. Dontsova, O. (2018). Chomu prykordonni oblasti vtrachayut finansuvannya z yevropeys'kykh prohram transkordonnoho ta terytorial'noho spivrobitnytstva? [Why do border areas lose funding from European cross-border and territorial cooperation programs?]. Informatsiynyy portal Hromads'kyy prostir – Informational portal Public space. prostir.ua. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?news=chomu-trykordonni-oblasti-vtrachayut-finansuvannya-z-jevropejskyh-prohram-transkordonnoho-ta-terytorialnoho-spivrobitnytstva> [in Ukrainian].